

ДЕФИЦИТИ НА ПУБЛИЧНО ЛИДЕРСТВО В УСЛОВИЯТА НА ПОЛИТИЧЕСКА КРИЗА

Албена Танева¹, Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме

Статията поставя въпроса за лидерството в рамката на нарастваща политизация на социалната среда в неговите два аспекта – като статусно и поведенческо лидерство. Невъзможността за формиране на легитимни органи на власт, както и съвпадението на различни кризи, създава предпоставки за лидерска изява. Лидерският проблем се разглежда в невъзможността на политически дейци да утвърдят себе си като лидери в процеса на осъществяването на конкретна политика и формирането на последователи за промяна на средата и изход от кризата. Дефицитът на лидерство е анализиран в континуума на отговорност за регулации и разпределение на ресурси в условия на спокойна среда и въображение за промяна и мобилизация на подкрепа за общи цели в условия на криза.

Ключови думи: Лидерство, дефицит на лидерство, политическа среда, политическа криза, промяна.

PUBLIC LEADERSHIP DEFICITS IN TIME OF POLITICAL CRISIS

Albena Taneva², Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Abstract

The article examines the question of leadership in the framework of growing politicization of the social environment in its two aspects - as status and behavioral leadership. The impossibility of forming legitimate bodies of power, as well as the coincidence of various crises creates prerequisites for leadership. The leadership problem is seen in the impossibility of political actors to establish themselves as leaders in the process of implementing a specific

¹ Албена Танева е доктор по политология, ръководител на катедра „Публична администрация“ във Философския факултет на СУ „Климент Охридски“. Главни теми в работата ѝ са лидерството като социален феномен и комуникация, ролята на гражданското общество в либералната демокрация, теория на политиката и публичната власт, историческа и съвременна перспектива към Холокоста и съдбата на българските евреи в годините на Втората световна война. Участва и осъществява множество политологически, социологически, документално-исторически и експертни изследвания в тези области. Активно преподава, публикува и води тренинги по лидерство. Специализирала е по тези теми неколккратно в САЩ и Нидерландия. Член на програмния съвет на специалност „Хебраистика“. Автор на две монографии, десетки статии и преводи. Член на Българската асоциация по политически науки.

² Albena Taneva is Associate Professor, Chair of the Sofia University Department of Public Administration. She is MA in Sociology and Doctor of Political Science with a dissertation “Leadership Social Model. The Case of the Rescue of Bulgarian Jews in a Political Science Discourse”. Her main teaching fields are Public Governance and Leadership, Holocaust and Civil Society. Albena Taneva is among the founders of Jewish Studies at Sofia University. She was nominated for the Shofar Award in 2010 for her exhibition “The Power of Civil Society” presented in over 80 countries. In 2017, she received the Shofar Award for Combating Anti-Semitism and Hate Speech. Albena Taneva is a member of the Bulgarian delegation at IHRA in the Academic Working Group.

policy and forming followers to change the environment and get out of the crisis. Leadership deficits are analyzed in the framework of the continuum of responsibility for regulations and allocation of resources in a calm environment and imagination for change and mobilization of support for common goals in a time of crisis.

Keywords: *Leadership, leadership deficit, political environment, political crisis, social change.*

УВОД

Още през 70-те години на миналия век Карл Дойч пише, че живеем в епоха на нарастваща политизация. „Много въпроси, които в миналото не са предполагали политически решения, сега се решават политически.“ (Deutsch, 1980, 3) Сред примерите за неимоверно нарасналата роля на публичните власти той предлага и съпоставка на нещо толкова рационално като тежестта на данъците и таксите. По неговите думи, ако една година преди Френската революция всички такси, събирани от Бурбоните, са представлявали 8% от брутния национален продукт и сто години по-късно, по времето на Третата Френска република, те все още имат същата стойност, то през 1975 г. френското правителство е събирало и разпределяло 42% от брутния национален продукт. Така според Дойч, разбирайки ролята на политиката като разпределение на ресурсите на хората, през последните няколко десетилетия Франция е станала пет пъти по-политическа (Deutsch, 1980, 4). Проследяването на тези данни във всички държави сочи сходен или дори още по-висок резултат. За Швеция нарастването на публичния сектор през 60-те години на XX в. е стигало до 53% и е продължило да се увеличава. За страните от комунистическия блок този процент е много по-голям, макар че никъде, по думите на автора, тоталният обхват на икономиката от политическия сектор не достига 100%. При такъв обхват на политическото отговорността за решенията по всички въпроси от дневния ред на обществото става център на огромни очаквания към техния резултат. За да могат обаче институциите на публичната власт да стигат до такива решения, те трябва на първо място да съумяват да формират съответните органи на власт. Данните за този отдалечен период са приведени, за да подчертаят значението на *тенденцията* за нарастване на публичния сектор. Сам по себе си този факт откроява огромната важност на овластените в тяхната основна функция да взимат решения, свързани с управлението на публичния сектор. Когато настъпва политическа нестабилност, изразяваща се в невъзможност да се формират редовни политически органи на власт, *потребността от лидерство* е най-малкото във формалното изпълнение на тази основна функция.

Политическата криза обаче не се свежда само до политическата нестабилност и формалната липса на редовно избрани органи на власт. По-сериозният проблем, видян като политическа криза, се отнася и до умението на овластените политически дейци да поддържат *легитимността на институциите*. По думите на Ханбергер в негова статия по същите въпроси „Днешната криза на легитимността може до известна степен да се обясни с несъответствието между високите очаквания, създадени в политическия

дискурс, и неспособността на централното и местното правителство да предложат устойчиви решения на текущите проблеми“ (Hanberger, 2003, 1).

На трето място политическата криза се катализира и от мащабни явления от категорията на черния лебед на Талеб, олицетворяващ мащаба на въздействие върху публичната среда на неочаквани, непредвидими и значими по своя ефект събития и процеси (Талеб [Taleb] 2011). Пандемията от КОВИД-19 и немислимата война в Украйна са именно такъв фактор.

На последно място от тези няколко щриха, които въвеждат разбирането за политическа криза в настоящия анализ, е предизвиканата промяна под въздействието на тези и други по-ранни предизвикателства като финансовата криза, радикализацията на определени групи и региони в света, проблема с тероризма, миграционната вълна – все явления, изискващи възможни решения по сложни и комплексни проблеми. Ако излъчените политически дейци до неотдавна са имали основна отговорност по решения, свързани с регулации и разпределение на ресурси, то дълбочината и множественият смисъл на кризисните фактори открояват повече от всякога потребността от мобилизиращи решения, водещи до стабилизиране, успокояване и интегритет в обществата. Този контекст е рамката, в която се поставя въпросът за дефицит на публично лидерство.

ПОНЯТИЕТО ЗА ЛИДЕРСТВО

Понятието за лидерство се употребява често както в теорията, така и във всекидневната публична реч. Въпреки че почти всеки текст започва с опит за неговото дефиниране, в литературата се оформи самостоятелна област на изследвания, която разсъждава върху въпроса за недоизяснената дефиниция на понятието за лидерство. Независимо от това всекидневната му употреба нараства и то тъкмо в сегмента за дефицит, недостиг и липса на лидерство. Колкото повече се разширява и задълбочава ситуацията на политически кризи в национален и глобален мащаб, толкова по-често се реферира към дефицита на лидерство. Сякаш назоваването на този проблем е очевиден, самообяснителен и собствено съдържателен.

Може да се каже, че понятието за лидерство е от онези абстракции, които по-лесно се обхващат на нивото на интуицията, отколкото се дефинират и концептуализират. Всъщност, за да бъде полезно задълбочаването на анализа, неговите категории трябва да бъдат изяснени както в собственото им значение, така и във взаимовръзката им и вариантите, които произтичат от тяхното действие. Очевидно, че щом се налага зачестяваща употреба на понятието за лидерство в словосъчетание с дефицит и особено като дефицит в определена сфера – политиката и публичната среда, то вероятно отразява някакво обективно състояние на реалността. Тъкмо затова фокусът е върху проблема какво означава употребата на понятието за дефицит на лидерство в контекста на публичната среда, доколко е носител на евристичен смисъл и какви са неговите характеристики на устойчиво понятие в теорията.

Според класика в анализа на политическите процеси, стратегирането и търсенето на решения в сложни казуси Хенри Кисинджър „... всяко общество, независимо от неговата политическа система, е постоянно в движение между минало, което формира

неговата памет и визия за бъдещето, която вдъхновява неговото развитие. По този път лидерството е задължително: трябва да се взимат решения, да се печели доверие, да се спазват обещанията, да се предлага път напред. Лидерство е необходимо в рамките на човешките институции – държави, религии, армии, компании, училища, за да помогне на хората да стигнат до мястото накъдето са тръгнали“ (Кисинджър [Kissinger] 2022, 7).

ЛИДЕРСКИЯТ ПРОБЛЕМ

Понякога терминът „лидер“ се възприема като синоним на водач, първият в някаква йерархия, „човекът начело“. Това е първата спонтанна реакция на езиковия код „лидер“. Ако това е така обаче, защо инстинктивно можем лесно да разграничим например даден министър-председател от друг на базата на понятието за лидер? Макар всеки в такава позиция да е първи в йерархията, *оценката на представянето* в тази роля откроява само някои от изпълняващите я. Има ли правило, което може да дисциплинира и подреди начина, по който разграничаваме лидерски тип лица от нелидерския тип в посочения смисъл? Ражда ли се, или се формира по някакъв начин един индивид като лидер? И в този ред на въпроси – дали е основателно всеки ярък човек, всеки известен водач непременно да титулуваме като лидер?

Тези въпроси съвсем не са реторични. За да се даде отговор, трябва първо да се съгласим за смисъла, който влагаме в това понятие. Дали е лидер всеки, който има достатъчен талант, хитрост, безскрупулност, арогантност да се наложи над някаква общност? Коя ще бъде тази общност, която ще припознае като свой лидер някой, който говори магнетично, който умее добре да изрази всичко, което е неин проблем, който ще ѝ обещае рай, но дали няма да се окажат в самия ад? Какъв е дефицитът на лидерство, за което все по-често се говори в публичната среда?

Концептуалният подход към лидерството, който ще бъде следван в тази статия не е за лидерството като събирателно понятие за овластените лица в някаква формална позиция, а като *начин* на осъществяване на някаква дейност. Респективно силата на лидера не може да произтича от равнището на неговия формален ранг или някакъв особен модус на личността, който да бъде предпоставка за заемане на дадена длъжност. Изобщо признаването на статуса „лидер“ не се постига със заемането на позиция в някаква йерархия. Силата на който и да е лидер произтича от степента на подкрепата, която ще получи от своите последователи. При това тази подкрепа се измерва не в един миг, а се отстоява в дълъг процес, при който лидерът, провокирал одобрение и подкрепа за целите, към които ще води своите последователи, трябва да може да ги подсигури в името на тяхното добруване, а не в името на своето тщеславно, суетно, себично триумфиране от властването над същите тези маси. Особено когато насилието става аргумент в отстояването на позицията и направляването на процесите, тогава със сигурност лидерският процес се е разпаднал. Лидерът е силен докато има доброволната подкрепа на своите последователи в името на обща цел и решаване на техен реален и значим проблем. Преди да се превърне в диктатор, Хитлер е успял да мобилизира достатъчна подкрепа, за да заеме позиция начело на една изпълнителна власт. Веднъж

постигнал целта си, е подел демагогията и насилието, гарантиращи му властване над масите независимо и въпреки техния интерес или одобрение.

Обикновено лидерският проблем се състои във връзката между мобилизацията на очакванията и осъществяването след това на поетите ангажменти. В сферата на политиката лидерството има ясно разграничени периоди, в които нещата могат да се случват. Отварянето на очакванията има отредения период на изборите. Тогава е моментът за изложение на платформите, търсене на съгласие и подкрепа от общността на избирателите. Тогава е моментът на посланията, генерирането на подкрепа и постигане на съгласие относно целите. Ярките политически дейци не следва да се разпознават според това дали са най-магнетичните, най-речовитите или най-обещаващите. Лозунгът „да спрем разрухата и работа за всички“ генерира голяма подкрепа и парламентарно мнозинство, но не осигури позитивен образ на председателя на БСП Жан Виденов през 1994 г. Не се получи не защото той е добър или лош човек. Проваленото лидерство в случая е независимо от аргументите за неговия морал да не се обогатява от пребиваването си във властта, илюстриран с факта, че продължава да живее в панелния си апартамент в Пловдив. Неговото частно битие не е релевантно към изпълнението на неговата политическа роля. Тъкмо тя, неговата политическа роля, бе проиграна в етапа, когато би трябвало да създаде организация за осъществяване на посланието, в името на което е дошъл на власт. Независимо от причините, поради които не е успял да направи това, той носи отговорността за разликата между послание и програмна заявка и тяхното осъществяване.

Именно процесът на осъществяването на поетите ангажменти е лакмусът за лидерско постижение. За разлика от песента, никой политик не може да каже на последователите си „обичам те дотук“ и да се ограничи до края на изборния ден и постигането на мандата. Ако в любовната разлъка изоставеният ще продължи евентуално да копнее по обекта на своите чувства, тъй като проблемът е самият обект на обожание, в политическите отношения, ако те не почиват върху емоционални отношения, а върху ясно съзнание за цел, ценности, програма, то изоставеният много бързо ще намери подмяна на избраница си. Проблемът е, когато политическите дейци концентрират усилията си в генериране на акта на подкрепа, ограничен до времето на самите избори. Лидерският проблем често е в невъзможността на политически дейци да утвърдят себе си като лидери в процеса на осъществяването на дадената конкретна политика. Големите имена са само на онези, които успяват да пожертват личните си кариери и евентуални лични интереси в името на заявената обща цел. В случай че личната им цел и онази, в името на която са застанали в светлината на прожекторите и на общественото внимание, съвпадат, те имат шанс не само да се превърнат в големи лидери, но при това в щастливи истински лидери (Аденауер). Ако все пак са готови да пожертват себе си в името на заявените големи цели, могат да изпъкнат като политическите лидери, които – без непременно да става дума за физическото пожертване на себе си (Стамболов), са допринесли за развитието на средата. Все пак е нужно едно уточнение. Посвещаването на дадена кауза е различно от последователността на фанатичите, които са способни в името на някаква химера да употребят властта си като самоцел срещу интереса на

публиката и социалната среда. Списъкът на диктаторите, оставили трайна, но зловеща следа, не е малък, но в същността си е антипример за лидерство. Това е така, защото нарушават аксиоматичното изискване за моралност на каузите като предпоставка за полезно взаимодействие между лидера и последователите.

Отклонение от постижението и основание да се разгледа като лидерски проблем са и случаите, когато успешни дейци са склонни да останат прекалено дълго в дадена позиция и практически да ерозират резултата от изтощение на всички свързани елементи. С други думи, ако съумеят да постигнат успешно политическо лидерство, да не губят чувствителността към взаимодействието с последователите и да се оттеглят преди настъпването на обрат в подкрепата. Добрият лидер не е някакъв идеален архетип. Трябва да може да положи себе си във връзка с наболелите проблеми и да убеди избирателите си, че неговият подход и програма са от най-голямо значение за резултата. Ако търси моментна слава или подобрене на финансовия си баланс, лидерската му мисия е предварително обречена на провал. А що се отнася до отговорността на избирателите, това е пак същата тема, продължена в друг неин аспект.

ЗА ЛИДЕРСКИЯ ДЕФИЦИТ

Както е известно, понятието за лидерски дефицит като термин се появява през 90-те години на XX век, въведено от Джон Котър (Kotter, 1990). Той го разглежда като състояние, при което отрицателното поведение надхвърля положителното. В случая под отрицателно поведение се има предвид онова, което не води, което отклонява от ефективно лидерство, а под положително се има предвид онзи тип поведение, което насърчава и показва ефективно лидерство. Видимо дефицитът на лидерство, визиран в настоящия анализ, не се отнася до разграничението в смисъла, влаган от Робърт Елджи (Elgie, 2018), като институционалното лидерство на формалните позиции, а до поведенческото лидерство, разбирано като специфичен начин на осъществяване на съответната дейност.

Важна характеристика на лидерството като начин за осъществяване на дейността (Танева [Taneva] 2005) е способността за постигане на резултат без нужда от различни и повече ресурси. Лидерството е специфичен подход в осъществяването на всяка роля.³ Отговаря на въпроса „как“ – как правим нещо, как изпълняваме ролята си. С други думи, лидерският подход представлява управление на себе си в роля, а не специфичен инструмент за управление на другите. Не става въпрос за стил на ръководство, а за способността за гъвкаво изпълнение на всяка роля. Ако приемем, че лидерството е начин за извършване на дейност – всякакъв вид дейност, тогава трябва да идентифицираме кои компоненти формират уменията за управление на себе си в дадена роля.

Ключовите фактори са самите елементи на процеса на лидерство:

Личността в лидерска роля, т.е. важното в случая е да се дефинира значението на този Аз. Кой Аз? В какво качество се появява той/тя в тази роля? Ако е в ролята на член на своето семейство като родител или като съпруг/партньор в двойката, тогава е различен

³ В смисъла на Елджи за поведенческо лидерство.

от ролята си на дете в семейството спрямо собствените си родители. Различен е и от представата си за неформалното си участие в един или друг детски и младежки колектив – душата на компанията в гимназиалния или студентския живот. Различен е от професионалния му статус – служител, шеф, нов в дадена дейност или много утвърдена и уважавана личност. Важният отговор е относно *дефиницията* на това Аз от гледна точка на ролевото въплъщение. Независимо дали става дума за личния или професионалния свят, случайна ситуация (например пътник в превозно средство) или постоянна ситуация (например квартал, професионална среда и т.н.), важно за анализа е дефинирането на *ролевата идентичност на Аз-а*. Доколкото става дума за лидерство, а не за лидерология, очевидно процесът на взаимодействие предполага и други елементи. Водачеството предполага по определение и другата страна – тази на *водените*, както и валидното общо пространство на *средата* на тяхното взаимодействие. За да може обаче тези елементи да влязат във взаимодействие, началният импулс е този на *проблема*, който го предопределя. Този проблем обикновено е *проблем на групата или на средата*, чието развитие и подобрене е индикаторът за успех. Когато резултатът липсва и се наблюдава застой и дори упадък в средата, това е основание да се търсят причините за неблагоприятието. Може да се предположи, че една такава причина може да е в основата за зачестилата употреба на понятието за дефицит на лидерство.

Последното реферира към тезата на Джоузеф Уркавич⁴ в неговата статия, посветена на дефицита на лидерство. Още самото заглавие проблематизира същността на понятието *лидерски дефицит*. Въвежда се от подзаглавието като пропаст между силата и уязвимостта. По-конкретно неговата концепция се основава на разбирането, че принципът в стила на отношенията е един и същ независимо от спецификата на средата. Според него основата на успешното лидерство е способността да се мисли по различен начин за това кой си всъщност и как това би могло да повлияе на другите. Авторът изхожда от въпроси като какво е позволило на някои лидери да бъдат постоянно ефективни. Естественият отговор е, че всичко се свежда до лидерството в смисъла на ръководството. Когато няма добър лидер, който да ръководи екип, отдел или организация, тогава са неизбежни разнообразни дефекти като забавени решения, конфликти, нисък морал, намалена продуктивност и успехът е труден⁵.

Употребата на понятието за дефицит на лидерство има своето публично звучене, но е и предмет на научни анализи и изследвания. Кабинетно проучване на следите в уеб пространството за ключовата фраза „дефицит на лидерство“, „дефицит на политическо лидерство“ и „дефицит на публично лидерство“, потърсени на български и английски език, открояват няколко линии на внимание.

На първо място това са публикации, анализиращи конкретно състояние на политическите ситуации и публичната среда в региони на Африка, Индия, Япония и ЕС. Запитването на Гугъл търсачката на английски отвежда към анализ на конкретни ситуации в различни страни, но не и към текстове, анализиращи самото понятие за

⁴ Urcavich, J. (2015) The Leadership Deficit: The Gap Between Strength and Vulnerability, CreateSpace Independent Publishing Platform.

⁵ Пак там.

дефицит на политическо лидерство. Някои от линковете водят към текстове за демократичен дефицит. Те всички обаче предполагат до голяма степен по подразбиране какво се има предвид под дефицит на политическо лидерство. Концептуалният прочит на понятието за дефицит спрямо понятието лидерство се открива на нивото на това общо значение, а именно като някакъв вид недостиг в управлението. Анализите под ключа на съставното понятие за дефицит на политическо лидерство са свързани с конкретни казуси в специфични райони. Макар политическата нестабилност във всички страни, включително в емблематичните стари демокрации, като Обединеното кралство или други западноевропейски страни и САЩ, да изпитват сериозни сътресения на политическата система и значителни изблици на политическа нестабилност, това не ги поставя сред първите находки на радар, търсещ текстове за дефицити на политическо лидерство.

На второ място се разпознават конкретни анализи на *дефицит на политическо лидерство на базата на данни за спад на одобрението към институциите на публичната власт*. Специално внимание в това отношение заслужава анализът на известната авторка Барбара Келерман (Kellerman, 2012) от Брукингс⁶, посветен на дефицита на политическо лидерство в Съединените щати. Макар това да е концептуален анализ, почиващ върху конкретни данни, той също не борави с дефиниция за политическо лидерство или дефицит на политическо лидерство. С това понятие се борави по подразбиране за означаване на изолацията, в която се оказват ключови институции на законодателната, изпълнителната и съдебната власт в САЩ. Спадът на интереса, доверието и популярността им се квалифицира като дефицит на лидерство. По същество в анализа, направен още през 2012 г., се повдигат проблеми, чиято дълбока прозорливост е видна от дистанцията на повече от десет години. В текста се посочват данни от Центъра за обществено лидерство на Харвард, според които цели 77% от американците са частично или напълно съгласни, че е налице лидерска „криза“. Центърът за изследване на американската мечта на университета Ксавие установява, че само 23% от американците вярват, че страната се е насочила в правилната посока. Рекордно нисък процент от хората – едва 10%, одобряват Конгреса. И дори уважаваният някога Върховен съд търпи удари и критика, като „сега само 44% от американците одобряват неговата работа“⁷. Приведените данни позволяват да се изведе като *ключов проблем делегитимирането не само на избраните политически дейци, но цялостно на прослойката на елита*. По думите на авторката „... влошаването на репутацията е повсеместно [...] Доверието в лидерите намалява през последната година в различни сектори, като медицински, нестопански, благотворителни, образователни, бизнес и религия“⁸.

Всъщност един конкретен подход към дефиницията на това какво е политическо лидерство и респективно дефицит на политическо лидерство може да бъде потърсен в

⁶ Barbara Kellerman, Cut Off at the Pass: The Limits of Leadership in the 21st Century in: Governance Studies at Brookings, August, 2012, IN: <https://www.brookings.edu/research/cut-off-at-the-pass-the-limits-of-leadership-in-the-21st-century/>

⁷ Пак там, с. 1.

⁸ Пак там.

индекса за лидерство, разработен от Тод Питински (Tod L. Pittinsky) от Центъра за публично лидерство през 2005 г. Той се основава на Националното изследване на доверието в лидерството, което е програма, изследваща отношението на американската общественост към избраните ръководители на основните органи на власт. Това е многоизмерна мярка за обществено доверие в лидерството в смисъла на ръководство на различни сектори на обществото и е показателна за динамиката на доверието и легитимността на органите на власт. Смятам, че именно тази интерпретация е сред основните предпоставки за зачестилата употреба на понятието за дефицит на лидерство. Ако се приеме, че недостатъците в представянето на органите на власт в условия на влошена социална среда са довели до тяхната хронична делегитимация, то спонтанната нужда е най-малкото за възстановяване на баланса и на институционалния авторитет.

Може да се каже, че това е пресечната точка между споменавания дефицит на публично/политическо лидерство и състоянието на политическата система в координатната система между либерализма и етатизма. Когато спадът на доверието в органите на власт се хронифицира и показателите на качеството на живот се понижават в условия на влошена вътрешнополитическа и външна среда, не само пространството за популистски формации и послания се разширява, но и нагласите, формиращи очаквания и политически избор, се оказват на кръстопът. Континуумът „либерализъм – етатизъм“ и разнообразните вариации са предизвикателство за възможните посоки пред политическата система. Според Джеф Мълган „... много малко общества обаче са се справили с това да се сдобият с правителства, каквито желаят и от които се нуждаят. Много държави са потиснически, използващи насилие и слеждане, но все пак в сравнение с прекалено силната и доминираща държава по-лошо е прекалено слабата държава, която е безсилна да защити гражданите си от бедност и войни. Демокрациите на Западна Европа и Северна Америка са намерили крехък баланс в това отношение, но разочарованието и ниското доверие в политиките са направили доста трудно справянето с проблемите на обществото“ (Mulgan, 2006). Този цитат може да се разшири не само по отношение на безсилието на слабата държава, а изобщо до различните варианти, при които държавата (независимо от силата ѝ) не успява или дори не желае да защитава гражданите си и да създава възможности, при които те да постигат индивидуалните си цели. Подвеждащо е да се търси предпоставката за потенциала на държавата да управлява сполучливо само чрез силата на властта. Силата е инструмент. Резултатността от дадено управление зависи преди всичко от неговите цели и капацитет да изгради устойчива организация за тяхното осъществяване. С други думи, за да има резултатност и реализация на заложените цели, преди това са необходими воля да упражнява властта си (а не само да я завоюва) и умение да институционализира вижданията си. В това е голямата отговорност и роля на овластените лица – как ще се справят, как ще изпълнят тази своя роля, за да наваксат усещането за дефицит на лидерство.

От историята и от настоящето можем да почерпим множество примери, показващи колко проблеми могат да се стоварят върху обществото както от слабата, така и от

т.нар. силна държава в зависимост от това как успяват да се справят с институционализирането на своята воля. Впрочем кое наричаме слаба държава и кое – силна? Ако слаба е държавата, която не съумява да изгради стабилни и работещи институции, не успява да мобилизира гражданите да участват в политическия процес и да концентрира достатъчно доверие, за да има ресурс за управление, то коя е силната? Очевидно това е държавата, която има стабилни и работещи институции. Ако обаче тези институции са деформирани от една тоталитарна власт, която е в хармония единствено със своята идеология и е безотносителна към интереса на гражданите, то по какъв начин дадената „силна“ държава заслужава предпочитание? Очевидно „силна“ в този смисъл означава по-скоро *силова* държава. На свой ред, в случай че институциите са неработещи или пък деформирани, тогава кои са полезните ходове на обществото (гражданите) да защитят своя интерес? Често, когато се визира силата на държавата, всъщност се има предвид умението ѝ да провежда своята политика. Управляемостта на процесите в обществото е резултат от определено умение на политическата власт да трансформира своята политическа цел и стратегически намерения в конкретни възпроизвеждащи се последователни стъпки по пътя на тяхното осъществяване. С други думи, изниква въпросът за съдържанието на институциите на властта.

Какво ни дава този подход, който констатира дефицит на лидерство на базата на много нисък рейтинг на националните институции на власт – органи на законодателната, изпълнителната и дори съдебната власт. За да бъде още по-песимистична картината, цитираните анализи разширяват обхвата на спадащо доверие и към институции на гражданския сектор. Въпросът е дали това се явява някакъв вид криза на елита, или е по-скоро знак за дълбока социална криза, в която са делегитимирани всички формални институции на публична власт, които по определение са овластени и се очаква да управляват с цел развитие и постигане на по-добро качество на живот в публичната среда. Ако по някаква причина не успяват да изпълняват тези свои функции, загубата на доверие от институционалните лидери се компенсира от алтернативни конкуренти, които се стремят към същите позиции, но на базата на някакъв вид алтернативен авторитет. Това може да бъде авторитетът на непознатото, подвеждащият образ на желаното състояние, описвано като възможно да се осъществи или като варианти на митовете по идеализирано минало по подобие на митовете за „изгубения златен век“.

ДЕФИЦИТЪТ НА ЛИДЕРСТВО КАТО ЕРОЗИЯ НА СРЕДАТА

Колкото и да изглежда на пръв поглед отвлечено, но дефицитът на публично лидерство може да бъде разгледан и в категориите на така очертаните блянове. Подобни митове имат ролята на ерозиращи социалната среда фактори. Те подклаждат изкушението да се потърси вина за негодите в социалната среда на дадено настояще единствено и само в нейното делегитимиране. Подкопаването на авторитета на институциите и олицетворяващите ги овластени лица е инструмент в тази посока. Когато критиката за социален факт се генерализира до характера на цяла институция, както и когато предмет на политическото противоборство от *ad rem* се подменя с *ad hominem*,

постиганият резултат отвежда към наивитета на търсенето на силната личност и централизирането на властта до пределната ефективност на едноличното водачество. Алюзията с „изгубения златен век“ има библейско звучене. Р. Камбуров се занимава с устойчивостта на бляна по „изгубения златен век“ в различни религиозни и митологични епоси (Камбуров [Kamburov] 2020). Неговият анализ на този социално-исторически феномен характеризира устойчивостта на модела. По неговите думи „... устойчив модел във всяка религиозна интерпретация на действителността е схващането за противопоставяне на началния времеви пространствен континуум (свещеното време според традиционните общества) и последвалата хронотопна реалност (навлизането в историческото време). Непосредствено след Сътворението човекът пребивава в състояние на блаженство и невинност, последвано от катаклизъм, водещ до трансформация на битието и до необходимост индивидът да се адаптира към нови, далеч не така гостоприемни условия на живот. Споменът за онази изгубена изходна територия на радостта обаче остава и се превръща в блян, а човешкото съществуване се осъзнава като носталгичен порив към завръщане, като копнеж по нещо, което дири в безкрайността, макар и подозирайки, че то е навеки изгубено“ (Камбуров [Kamburov] 2020: 3). Фундаментални изводи в тази материя се правят в трудовете на Дж. Фрейзър. Според него „На даден етап от развитието на първобитното общество хората смятали, че царят или жрецът е надарен със свръхестествени сили или е въплъщение на божество. От това следва предположението, че природният закон е до голяма степен в негова власт и затова го държали отговорен за лошо време, компрометирана реколта и други подобни бедствия“ (Фрейзър [Frazer] 2014). Същият ефект е коментиран от Джереми Паксман по повод неадекватна и нерелевантна на реалностите политическа реч на Джон Мейджър, в която той се позовава на идилична картина на пасторална провинциална Англия, каквато не съществува от поне сто години. И въпреки очакването, че липсата на корелат с реалността на така описаните образи ще бъде провал на политическите послания в речта, тя всъщност е имала подчертано положителен ефект. Коментарът на Паксман е красноречив: „В „колективното несъзнателно“, откъдето Мейджър почерпи своята образност, съществува една друга Англия. Това не е страната, която англичаните обитават в действителност, а страната, в която си въобразяват, че живеят. Този образ се пресича със заобикалящата ги действителност в определени точки, но си остава идеален, подобен на „другата земя“ [...] Станало е така, че англичаните са се превърнали в изгнаници в собствената си Страна. Към тази идилична Аркадия те се отнасят като към неизчерпаем източник на положителни емоции [...] Образът на Англия, който англичаните носят в своето колективно подсъзнание, е толкова удивително силен, защото представлява своеобразно убежище“ (Паксман [Paxman] 2000).

Връзката на тези редове на антропологическата класика и множество други изследвания на произведени реалности с категориите на лидерството има особено важно значение в контекста на дилемата „либерализъм – етатизъм“. Повишената чувствителност към отговорността на всички възможни видове публични лидери в условията на хронична политическа нестабилност, дълбоки социални кризи, понижени

резултати и влошено качество на живот всъщност активират варианти на бляновете по „изгубения златен век“. За разлика обаче от библейското значение на това понятие, съвременните му корелати се измерват със социална утопия на идеализирано минало или несъстоял се резултат на едно бъдещо желано състояние. При всички положения става дума за констатирана липса или имагинерно усещане за отклонение от очакваното, *дефицит на резултат* или критика към разнообразни неблагоприятия в настоящето чрез сравняването им с идеализиран прочит на разнообразни модели в миналото. Тази тема представлява много важен и мащабен предмет на самостоятелен анализ. Доколкото се намесва в този текст, то основанието за това произтича от разминаването между реалност и идеализиран прочит на минало или бъдещо състояние на средата. Всяко отклонение от очаквания резултат е за сметка на представянето на актуалните дейци и е източник за неодобрение и критика. Значи ли това, че овластените нямат полезен ход в своето действие за добро представяне и постигане на резултати? Отговорът на този въпрос е ключ към отговорите за потенциала и отговорността на лидерите в континуума „либерализъм – етатизъм“ в условията на криза.

ПРЕСЕЧНА ТОЧКА НА КЛЮЧОВИТЕ ПОНЯТИЯ

Пресечната точка на разбирането за лидерството в контекста на голямата тема на конференцията, а именно за перспективите на съвременното общество пред кръстопътя между либерализма и етатизма, може да се преоткрие в класическите тези на Мизес в неговия труд за „Всемогщото правителство. Тоталната държава и тоталната война“, публикуван през 1944 г. Според него изкушението на овластените да претендират, че знаят по-добре от гражданите какво е нужно за тяхно добро, може да се отстоява от тях. По собствените му думи „... правителствата винаги са гледали накриво на частната собственост. Правителствата никога не са либерални от собствена склонност за това. В природата на хората, боравещи с апарата за принуда, е да надценяват силата му да работи и да се стремят да подчинят всички сфери на човешкия живот на неговото непосредствено влияние. Етатизмът е професионалната болест на владетелите, военните и държавните служители. Правителствата стават либерални само когато са принудени от гражданите“ (Misses, 1944, 58). Ако обаче публиката се фашизира и представата за развитие се сведе до образа на тоталния лидер като някакъв юнак/свръхчовек, който да бъде отговорен за просперитета на държавните дела, тя лесно може да се превърне от източник на такава власт в неин заложник. Въпросът, който често се поставя по повод на тази посока на промени в съвременния свят, е доколко това се дължи на движения на махалото, когато се говори за ролята на държавата като по-голяма централизация на властта спрямо либералния модел, или по-скоро се наблюдава конюнктурно явление в ситуация на постпандемичната криза (вж. Kurlantzick, 2016).

Пишейки за политическото лидерство, Елджи употребява 17 пъти на страниците на своя труд думата „криза“ и всеки път в съчетание с понятието за политическо лидерство (Elgie, 2018) в неговия смисъл за статусно лидерство. За доброто качество на живот за всяка общност е от ключово значение управлението да поддържа посоката и

умението да се справя както с обема и разнообразие от въпроси, очакващи решение, така и с посоката на промени и развитие, което по думите на Джон Котър е *rag excellence* функция на лидерството. То обаче не се явява за сметка на мениджърския тип управление. Всеки подход има своите основания и приложение. Усещането за дефицит на лидерство отразява всъщност неблагополучията и във формалното статусно лидерство, но и в начина на осъществяване на ролята.

Тук е мястото и за един последен щрих към образа на лидера в условията на политическа криза и хроничен дефицит на резултат. Отнася се до превратния образ на лидерството, създаван от авторите, търсещи изключителност в самия профил на личността на лидера, вместо в резултатите от неговия подход. Котър е категоричен по този въпрос, като казва, че лидерството не е мистично и мистериозно. Няма нищо общо с наличието на „харизма“ или други екзотични личностни черти. Това не е привилегия за малцина избрани. Нито лидерството е непременно по-добро от мениджмънта или негов заместител. По-скоро лидерството и управлението са две отличителни и допълващи се системи на действие. Всяка има своя функция и характерни дейности. И двете са необходими за успех във всяка днешна среда. По отношение на бизнеса същият автор твърди, че „Управлението е за справяне със сложността. Лидерството, напротив, е свързано със справяне с промяната“ (Kotter, 2003, 106). Но докато подобряват способността си да ръководят, компаниите трябва да помнят, че силното лидерство със слабо управление не е по-добро, а понякога всъщност е по-лошо от обратното. Истинското предизвикателство е да комбинирате силно лидерство и силно управление и да използвате едното, за да балансирате другото. В категориите на Елджи да се каже, че някой е позиционен лидер, всъщност означава просто да се посочи титуляр на длъжност. Когато говорим за позиционно лидерство, ние просто имаме предвид заемането на политически пост от най-високо ниво. Да упражняваш позиционно лидерство означава просто да заемаш длъжност или да ръководиш институция. За разлика от това, поведенческият лидер е някой, който се държи по определен начин. Да се каже, че някой упражнява поведенческо лидерство, означава да се намекне, че той участва в определен тип поведение (Elgie, 2018, 34).

Неудовлетворението от представянето и постоянството на кризите катализират протестния потенциал. Често по този повод се казва, че политическите лидери са все по-безсилни в един глобализиран свят и че сме изправени пред проблеми, които със сигурност изискват ново мислене (Kotter, 2001). Няма как решенията за сложната съвременна ситуация да не бъдат очаквани от излъчените политически дейци. Веднъж получили властови позиции, полезният ход е да намерят такива начини на приложение на обявените в предизборния период намерения, че времето между изборните периоди да послужи за консолидация на публиките и нова мобилизация на тяхното участие за постигане на такива цели. Кризите съдържат възможности както за нови лица в политиката, така и за нов подход към търсенето на решения. Реалностите открояват на този етап възход на популистки дейци, които огласяват лесни обяснения на сложните въпроси и щедро обещават бърз и значим напредък, но без да споменават за механизми и капацитет за постигане на подобни цели. Разширяването на електоралната им база е

показателно за дефицитите на самата публика и неумението ѝ да участва отговорно и далновидно при излъчването на своите представители. На политическата сцена се появяват политици, които „заиграват“ със страхове пред трудностите, провокират у публиката очаквания, породени от блянове и носталгия по миналото и оставят ситуации като състояния се Брекзит, или политически дейци с националистическо-авторитарни профили, които под маската на радатели за силна държава тласкат обществата към анахронично капсулиране, противостоене и в крайна сметка до загуба на качество на живот. Отговорът на неблагоприятните обстоятелства е в лидерството, което не се разглежда като еднократен акт на заемане на властова позиция, а като начин на нейното отиграване. Намирането на мобилизиращи алтернативи срещу ефекта на заблуждаващите популистки послания е потенциалът на либералната линия на обществата да намери път към подобрене след изтощителния период на кризи. Лидерството в подхода, в начина на осъществяването на властовите роли има капацитета без нови ресурси да изгради отношения, които да доведат до изход и движение към позитивна промяна.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Камбуров, Р. (2020) Търсенето на първообраза на Градината, Център за семиотични и културни изследвания,
<http://cssc-bg.com/downloads/articles/CSSC%20PhD/2020%20PhD%20Kamburov%20.pdf>
[Kamburov, R. (2020) Tarseneto na parvoobraza na Gradinata, Tsentar za semiotichni i kulturni izsledvania]
- Кисинджър, Х. (2022) Лидерството, София: Труд [Kissinger, H. (2022) Liderstvoto, Sofia: Trud].
- Паксман, Дж. (2000) Англичаните – портрет на един народ. София: Еднорог [Rahman, J. (2000) Anglichanite – portret na edin narod. Sofia: Ednorog].
- Талеб, Н. (2011) Черният лебед: Въздействието на слабо вероятното в живота и на пазара. София: ИнфоДАР [Taleb, N. (2011) Cherniyat lebed: Vazdeystvieto na slabo veroyatnoto v zhivota i na pazara. Sofia: InfoDAR].
- Танева, А. (2005) Лидерството: Управление извън господството. София: УИ „Св. Кл. Охридски“ [Taneva, A. (2005) Liderstvoto: Upravlenie izvan gospodstvoto. Sofia: UI „Sv. Kl. Ohridski“].
- Фрейзър, Дж. (2014) Златната клонка. София: Изток-Запад [Frazer, J. (2014) Zlatnata klonka. Sofia: Iztok-Zapad].
- Elgie, R. (2018) Political Leadership A Pragmatic Institutional Approach. Palgrave Studies in Political Leadership.
- Deutsch, K. W. (1980) Politics and Government. How People Decide Their Fate. 3rd Edition. Boston: Houghton Mifflin (Academic).

- Hanberger, A. (2003) Public Policy and Legitimacy: A historical policy analysis of the interplay of public policy and legitimacy. In: Policy Sciences, vol. 36, pp. 257 – 278.
- Hirst, P. (2000) Statism, Pluralism And Social Control. In: The British Journal of Criminology, Spring 2000, Vol. 40, No. 2, Special Issue: Criminology and Social Theory, pp. 279 – 295. Published by: Oxford University Press Stable;URL: <https://www.jstor.org/stable/23638478>
- Kellerman, B. (2012). Cut off at the pass: The limits of leadership in the 21st century. Governance Studies at Brookings Institution, 1-11; https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/0810_leadership_deficit_kellerman.pdf
- Kotter, J. P. (2001) What leaders really do. In Harvard Business School Publishing Corporation.
- Kotter, J. P. (1990) Force For Change: How Leadership Differs from Management. Free Press, New York.
- Kurlantzick, J. (2016) State Capitalism: How the Return of Statism is Transforming the World. Oxford University Press.
- Mises, L. (1944) Omnipotent Government: The Rise of the Total State and Total War. New Haven: Yale University Press.
- Mulgan, G. (2006) Good and Bad Power: The Ideals and Betrayals of Government. Penguin UK.
- Norman, D. (2022) Statism and the Growth of Authoritarianism in Sub-Saharan Africa. In: European Journal of Law and Political Science, Vol 1, Issue 2.
- Urcavich, J. (2015) The Leadership Deficit: The Gap Between Strength and Vulnerability. CreateSpace Independent Publishing Platform.